

УДК811.11Г367.5

Кузенко Г. М.

НОМІНАТИВНІ ПЕРФОРМАТИВНІ РЕЧЕННЯ З ЕМОТИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ

Номінативне речення (НР) — одна з нестандартних моделей синтаксису, яка використовується для вираження емоціонального стану мовця. Розрізняють два типи НР: перформативні та неперформативні. Перші характеризуються поверхневою вираженістю іллокутивної сили. Вони завжди експресивні, але не завжди емоціональні. В других, неперформативних НР, іллокутивна сила виражена імпліцитно. Два типи НР функціонують як реактивні мовленнєві акти.

Емоціональна реакція людини може бути виражена як невербально (за допомогою жестів, міміки та інших засобів), так і вербально. При її вербальному вираженні характерне використання нестандартних моделей синтаксису, однією з яких і є модель номінативного речення (НР).

Номінативні речення або їх ще називають іменними, субстативними, є однією з моделей синтаксису, які використовуються для вираження емоціонального стану мовця. Виражаючи свої емоції щодо будь-якої особи, об'єкта чи ситуації, мовець використовує НР, які за формою збігаються з констативним, квеситивним та вокативним типом. Іntenція мовця при використанні таких типів НР полягає у вираженні свого емоціонального стану. На думку багатьох лінгвістів такі речення виконують не комунікативну, а експресивну функцію [1]. Серед численних НР розрізняють два типи речень: перформативні та неперформативні. Перші характеризуються поверхневою вираженістю іллокутивної сили. В других, неперформативних НР, іллокутивна сила виражена імпліцитно. Розглянемо детальніше кожен з груп. Неперформативні НР в більшості випадків характеризуються безпосереднім зв'язком із попереднім висловлюванням. Проте це не є ознакою неповноти речення. Визначення емоціонального характеру та оцінки НР даного прагматичного типу можливе згідно з контекстуальним оточенням або семантикою компонентів НР:

"A pretty name", she said softly (Abrahams, p. 42).

"The stupid little man." (Christie "Cards on the table", p. 27), а в реченні такого типу "What a fine detective?" (Christie "Caroes on the table", p. 57), наприклад, у тій ситуації, де воно вжито, необхідне врахування загального контексту, оскільки воно імплікує негативну оцінку, передаючи при цьому такі додаткові прагматичні відтінки як насмішку, зневагу тощо.

Отже, якщо ні семантика НР, ні безпосереднє контекстуальне оточення не розкривають знаку

оцінки "+" чи "-", то необхідне звернення до загального контексту.

Відносно оцінного забарвлення всі неперформативні НР поділяються на дві прагматичні підгрупи: перша — емотивно-емоціональні НР-експресиви, друга — емоціонально-емотивні НР-експресиви [2].

НР-експресиви першої прагматичної підгрупи емотивно-емоціональні — у своїй більшості корелюють (хоч і не завжди однозначно) з відповідною моделлю двоскладового дієслівного речення, що дає можливість проведення їх семантичного аналізу. Такий аналіз показує, що, як правило, в таких НР експліцитне вираження одержує предикатив чи об'єкт відповідного дієслівного речення: *"Nonsense". (Christie "The labors of Hercules", p. 23) = it is nonsense; You are talking nonsense.*

Проте частина НР такого типу не мають корелятивів серед дієслівних речень. Це передусім стосується НР з імпліцитною оцінкою типу: *You and your N!*, що ускладнює їх семантичний аналіз. Незважаючи на це, вираження комунікативного наміру мовця саме такими НР з прагматичним значенням експресиву, є більш насиченою формою порівняно з відповідними моделями дієслівних речень і характерне для тих ситуацій, де мовець може експресивно і безпосередньо виражати свої емоції. Якщо ж ситуація чи співвідношення ролевих статусів мовця й адресата не дозволяють цього, то доцільне використання менш експресивної форми вираження комунікативного наміру або відсутність вербального вираження емоцій. Такі причини можуть спонукати мовця до вираження емоцій у внутрішньому мовленні, *"про себе" "silly old bitch", he said when the door was closed behind her. "Pompous old ass", she hissed as she went down in the lift (Maugham "Theatre", p. 137).*

У таких випадках перлокутивного ефекту впливу на адресата немає, оскільки мовець виражає свої емоції в його відсутність. Для підсилення перлокутивного ефекту чи надання висловлюванню експ-

ресивності, використовуються різні моделі НР-експресивів з імпліцитною оцінкою. Найпоширенішими є моделі, при використанні яких оцінний знак визначається контекстом. Серед них модель: *What/such/N*. "Oh, Mr. Jordach, ... are you going to dine with us? What an honor" (Shaw "Rich man, poor man", p. 378).

У деяких випадках ця модель використовується з наступною моделлю, а саме: *What adj: N*, яка розкриває характер оцінного знака:

"What an idea. What a devilish idea (Christie "Cards on the table", p. 91).

Для моделі *some N* також можлива імплікація різних оцінних знаків:

"She said her name was Theresa Laval in the papers. French. But I recognized the bitch. Some French". (Shaw "Rich man, poor man", p. 678).

Проте існують моделі, синтаксична структура яких імплікує певний, постійний оцінний знак. До їх числа належить модель типу *this/that, these/those + N*, яка імплікує негативну оцінку, виражає емоціональну реакцію мовця згідно з предметами, особами, явищами, ситуаціями. Вказівні займенники є маркерами негативної оцінки. Окрім займенників, позбавлених у таких моделях значення вказівності, можуть входити компоненти, які вказують на негативну оцінку, проте наявність таких компонентів не обов'язкова. Наведемо приклади таких НР:

"Those dotty old medieval people." (Fowles, p. 117).

"This damned noise", she moaned/Shaw "The top of the hill" (p. 235).

До складу моделей, які імплікують негативну оцінку і виражають емоціональну реакцію мовця щодо будь-якої особи, належить модель, яка вже згадувалась вище: *You and your N*. "You & your fine upbringing". /Buck, p. 216.

"You and your legs". /Maugham "Theatre", p. 50/.

Окрім цього негативну оцінку також імплікують НР-експресиви, представлені моделями *The N, N (plural)*:

"The self-made man. The social climber". /Christie "Evil under the sun", p. 122/.

"The wives! Oh, my God". /Carre, p. 54/.

Наведені вище НР використовуються переважно в діалозі або внутрішньому мовленні в ситуаціях, де ролеві статуси мовця й адресата рівні або статус мовця вищий, що дозволяє йому безпосередньо, в експресивній формі виражати свої емоції. НР такого типу завжди функціонують як прямі мовленнєві акти.

НР-експресиви другого прагматичного підтипу — емоціонально-емотивні, представлені формальними моделями: *N, Adj. N, N of N, What N*.

What a relief! (Maugham "Theatre", p. 94).

Well, I'm damn, "Adam said indignant.

"The cheek of her!" (Christie "Cat among the pigeons", p. 94).

Якщо НР першої підгрупи за формою збігаються тільки з НР з прагматичним значенням констативу, то дані НР-експресиви можуть також збігатися за формою з НР з прагматичним значенням квеситиву: *His face showed surprise "You?"* (Gardner, p. 61), а також з НР з прагматичним значенням вокативу: *"Tommy."* Dwyer said, hurt (Shaw "Rich man, poor man, p. 547).

Характерною особливістю НР другого підтипу є те, що вони переважно не корелюють з дієслівними реченнями і це зумовлено їхньою високою емоціональністю. Вони, як і НР першої підгрупи, використовуються в таких не екстралінгвістичних ситуаціях; загальним для них є і співвідношення ролевих статусів, і сфера використання: пряме і внутрішнє мовлення.

Окрім основного значення НР-експресиви не виражають додаткових прагматичних значень, вони моноінтенціональні. Проте, експресивність НР неоднозначна їхній емоціональності. О. М. Галкіна-Федорук з цього приводу пише: "Експресія, експресивність може пронизувати як емоціональне, так і інтелектуальне та вольове в їхньому прояві. Ось чому експресивність набагато ширша емоціональності у мові ... Вираження емоцій у мові завжди експресивне, але експресія у мові не завжди емоціональна" [3].

З наведеного визначення випливає, що перший тип номінативних речень — перформатив — завжди експресивний, але не завжди емоціональний. Відомо, що перформативним реченням властива інформативна функція як і констативам. Це речення, які повідомляють про певну дію. Проте інформативна функція не є основною для перформативів: передусім вони намагаються вплинути на адресата і є реакцією адресата на певну ситуацію. Як і неперформативні НР, вони функціонують як реактивні мовленнєві акти. Незважаючи на те, що поняття "речення-перформатив" пов'язане з наявністю перформативного дієслова, є перформативними. В таких НР дієслово або імплікується, або зазнає номіналізації, тобто такі речення завжди мають дієслівний корелят.

Тож до першої групи НР-перформативів, які утворюються за допомогою імплікації перформативного дієслова, можна віднести речення, які постають тільки у функції клятви, а інколи у функції побажання, тобто їхня комунікативна спрямованість обмежена: *"My word. You hear some tales there"* (Lawrence, p. 331) = *I give you my word.*

"Swear "On my honor" (Maugham "Theatre", p. 86) - *I swear on my honor.*

Друга група НР-перформативів, яка утворюється за допомогою номіналізації перформативного дієслова, різноманітніша за своїми комунікативними функціями і включає такі підгрупи: поздоровлення, побажання, вибачення, подяка, обіцянка. Наприклад: *"Congratulations to you for remembering*

every detail (Maurier, p. 216) = I congratulate you for remembering every detail. "Best wishes" (Asimov, "The complete robot", p. 538).

"A thousand apologies for intruding" (Christie "Evil under the sun", p. 133).

"Thanks for the thought" (Bennett, "The Grand Babylon Hotel", p. 260).

"Next time I will. My promise" (Shaw "The top of the hill", p. 195).

З наведених прикладів видно, що для перформативних НР з прагматичним значенням експресиву, як і для всіх перформативних речень, характерна співвіднесеність з моментом мовлення (дієслово, яке імплікується або номіналізується, має форму теперішнього часу, І особи, індикативу, активу).

Основним фактором, який визначає використання саме НР у ролі перформативу є екстралінгвістична ситуація, а саме — більш-менш неофіційна бесіда осіб з майже однаковими ролевими статусами. Це єдиний випадок, коли використовуються перформативні НР з прагматичним значенням експресиву.

При неофіційних контактах часто недоречно використання двоскладового дієслівного речення. Так, при вираженні подяки, наприклад, двоскладові дієслівні речення практично не використовуються, їх майже повністю витіснили номінативні та неповні речення. При поздоровленнях, переконаннях, обіцянках тощо двоскладові дієслівні речення часто мають надто офіційне звучання і тим самим не відповідають ситуації. Це може негативно вплинути на успішність даного мовленнєвого акту — адресат може вирішити, що мовець нещирий і навіть прийняти його слова як насмішку.

Такий додатковий перлокутивний ефект може з'явитися внаслідок порушення комунікативного "постулату способу вираження" Г. П. Грайса [4].

Розглянуті вище перформативні НР з прагматичним значенням експресиву характеризуються тим, що комунікативний намір мовця правдивий, тобто він має на увазі те, що говорить. Можливо й таке, що мовець не хоче, або, в силу свого ролевого статусу, чи в силу інших причин, не може порушити принцип ввічливості і діє згідно з ним, хоча й порушує постулат якості ("намагайся, щоб твоє висловлювання було правдивим" — Г. П. Грайс).

Слід відзначити розбіжності між перформативними і неперформативними НР-експресивами у часових характеристиках: якщо перші завжди належать до моменту мовлення, то для інших можлива і співвіднесеність з минулим чи майбутнім. Харак-

терною відмінністю між використанням перформативних НР та неперформативних є те, що перші зумовлені характером екстралінгвістичної ситуації та співвіднесенням ролевих статусів, в той час, як використання неперформативних НР викликане ще й тим, що вираження емоціонального стану мовця вимагає використання моделей експресивного синтаксису. Саме такими моделями, поряд з іншими, є НР.

Успішність НР, які функціонують як мовленнєві акти, свідчить про прагматичну зумовленість використання саме цього типу простого речення в ряді мовленнєвих ситуацій.

Дослідження показує, що значна частина НР використовується в ситуаціях, де мовець намагається надати вираженню свого комунікативного наміру. Ролевий статус адресата в таких ситуаціях, як правило, не вище статусу мовця.

У разі наявності корелюючої форми дієслівного речення синонімічна заміна НР дієслівним корелятом неможлива без зміни стилістичного, емоціонального забарвлення. Дієслівні речення, які чітко й логічно формулюють думку, неадекватні в ситуаціях, що характеризуються емоціональним напруженням.

Певна частина НР зустрічається у неофіційних ситуаціях з відносно рівним ролевим статусом мовця та адресата. Використання НР, а не дієслівного речення, зумовлені в цих ситуаціях повним семантичним ... дієслівних форм, а також їхнім офіційним характером.

Згідно зі сказаним вище, можна дійти висновку, що при вимовленні НР-експресивів, комунікативна інтенція мовця складається з вихідної інтенції — у вираженні свого емоціонального стану та кінцевої інтенції — у виявленні впливу на емоціональний стан адресата. Інформативна функція — повідомлення про свої емоції — хоч і наявна, проте є другорядною. Зміна емоціонального стану адресата є перлокутивним ефектом, на досягнення якого направлені НР з прагматичним значенням експресиву: "В емоційному стані слухача, який змінюється в результаті мовленнєвої дії, і полягає перлокутивний ефект оцінного мовленнєвого акту... При цьому, як підкреслює Дж. Серль, реакція на "експресив" не є безпосередньою, вона лише наслідок емоціонального впливу. Іншими словами, оцінні висловлювання можуть розглядатись як особливий вид іллокутивних актів, де діють специфічні іллокутивні сили, які викликають у співрозмовника перлокутивний ефект — емоціональну реакцію".

1. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис.— М., Высш. школа, 1981.

2. Фролова И. Е. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения.— К., 1988.

3. Галкина-Федорук Е. О. Об экспрессивности и эмоцио-

нальности в языке. Сборник статей по языкознанию.— М., 1958.

4. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике.— М., 1986.

5. Почепцов Т. Г. Конструктивный анализ структуры предложения.— К., Вища школа, 1971.

Kuzenko G.

NOMINATIVE PERFORMATIVE SENTENCES
WITH EMOTIONAL MEANING

The article deals with nominative sentences which are used for expressing emotional state of speakers. Two kinds of nominative sentences are considered in the article: performative and non-performative. The first one is always expressive. Both kinds of sentences are used in speech acts as reactive replies.